

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

Ը. ՏԱՐԻ. ԹԻԻ 17.

1850

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 1.

Բ Ա Ր Ո Յ Ա Կ Ա Ն

Ա Յ Լ Ա Բ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ն

Հոգի և Գիտակցութիւն :

Երբ որ առանձնացեալ նոստեր կը մտածէի հոգւոյ կրից և խղճի վրայ, և անոնց հակառակութեանցը վրայ միտքս կը տանջուէր, յանկարծ իմ բարի ոգիս՝ որ անշուշտ իմ գիտակցութիւն պիտի ըլլայ, երեցաւ ինծի՝ այս հին առածս ըսելով՝ « Դանիր զքեզ », և կամացուկ մը իր լուսափայլ ձեռուրնէրոջն աչքիս դպչին ու աներևոյթ ըլլալը մէկ եղաւ : Եկէն 'ի մէկ աչուրներս անանկ բացուեցան՝ որ իմ հոգւոյս և մարմնոյս մէջ եղածները սկսայ տեսնալ զարմանալի օրինակով մը, որ ձեզի պատմեմ :

Եւ զիս գտայ մէկ տէրութեան մը մէջ, ուր բնակիչներն էին վառվռուռ, զգայուն, գիւրադրգիւ և անդադար

բանի գործի հետ զւաղած՝ միշտ զուարճութիւն փնտռելով և ցաւէ փախչելով. ասոնք միայն էին իրենց աստուածները, իրենց կուռքերը : Եւ անոնց երկիրը՝ ինչպէս ուրիշ շատ երկիրներ՝ զուարճալի տեսք մը ունէր, շատ ջրանցքներով ոռոգած և պտղաբերած. եղանակը բարեխառն տաքուկ, բայց քիչ մը փոփոխական և ստէպ ստէպ փոթորիկներ հանող, և անանկ սաստիկ փոթորիկներ, որ կարծես թէ երկինք գետին իրար պիտի անցընեն :

Տեղացոյց բարբը նկարագրել շատ դժուար է. վասն զի ոչ բոլորովին մաքուր և ոչ ալ բոլորովին աւրուած էին. շատ զանազանութիւն և անհաստատութիւն կ'երևար ասոնց մէջ. ազնուական մը

տաճմունքներ և անհանդարտ փափաքներ, հեշտութեան ախորժակ, սէր փառաց, մարդասիրութիւն, հպարտութիւն, քաղցրութիւն, և բարկութիւն, կը կռուրտէին իրարու վրայ ելլալու և բոլոր տէրութիւնը կը խռովէին. մանաւանդ որ այս զարմանալի աշխարհքիս մէջ՝ ամէն բան հասարակաց էր, առանձին ստացուածք չկար. և որովհետեւ ամէն բան ընդհանուր էր՝ ամէն գործ ալ հասարակաց հաւանութեամբ կ'ըլլար, և մէկ ընդհանուր կամբով մը:

Իսկ ինչ գլխաւոր անձինք որ միայն իշխանութիւն ունէին օտար աշխարհքներու հետ առնելու տալու, հասարակաց կամբին վրայ ալ մեծ ազդեցութիւն ունէին, ասոնք Օգայութիւնք կ'ըսուէին և տիրաբար կը հրամայէին. բայց իրենք ալ միաբան կ'երևային ուրիշ մեծամեծ տէրանց՝ որոնց խօսք կ'ըսէին, և քանի մ'ալ պաշտօնէից՝ Վիրք՝ ըսուած, որոնք անոնց հրամանին հնազանդելով՝ շատ հեղ խելքէ դուրս բռնաւորական բաներ ալ կը կատարէին. իսկ Վրքերուն մէջ ալ հակառակութիւն կար. ոմանք ազնուական, մեծ և վսեմ էին և աղէկ խորհուրդներ կու տային. ոմանք ալ՝ որ աւելի բազմաթիւ էին՝ ցած, անարգ և անգլխամ և գէշութե խրատտու էին:

Ինչի բերան կարծելով թէ աս թըշուառ տէրութիւնը հասարակապետութեամբ կը կառավարի՝ շատ տխրեցայ, վասն զի պէտք էր որ շատ անգամ կուսակցութեան և անիշխանութեան խռովութեանց տակ իյնար. բայց բաղձով ազնուական կրքերէն մէկն՝ որ միշտ մըրիկները հանդարտեցնել և ճշմարիտ խաղաղութիւն և երջանկութիւնը հաստատել կը ջանար, իմացուց ին-

ծի որ տէրութիւնը միապետական էր. և կառավարն էր երկրնքէն իջած ոգի մը՝ որ աստուածային կամօք դատապարտած էր հոն կենալու երկայն կամ կարճ ժամանակ մը, շատ հեղ ինչուան մօտ 100 տարի, որ այս արգելական տեղոյս մէջ կառավարէ իր բնութենէն շատ ցած էակներ. և արգելանէն վերջն ալ մեծ վարձք կամ մեծ պատիժ պիտի ընդունէր իստուծոյ՝ այս դժուարին կառավարութեան մէջ բանեցուցած կերպին համեմատ:

Ինչպէս դժուարին, ըսի, խօսքը կտրեցի. ինծի կ'երևայ թէ այդ ոգին ամենեւին արգելք պիտի չգտնէ իր կամայր, որովհետեւ այնպէս վեհագոյն է իր հպատակներէն. ասոնք ալ չեմ կարծեր որ այնչափ կոյր ըլլան՝ որ զիրենք անոր հետ բաղդատեն, կամ այնչափ խենթ ըլլան՝ որ անոր դէմ կենան. իստուած օրէնքները մէկմէկ պատգամ պէտք է սեպուին, ամէնքն ալ ծառայի պէս հնազանդին և պաշտեն զինքը:

Եւ աս կը խաբուիս, ըսաւ առաջնորդս. այն Ոգին որ բուն Հոգի կ'անուանի, ատանկ զիւրին պաշտօն մը չունի. աստուածային վճիռը որ զինքը մեզի իշխան դրաւ, պարտաւորեց զինքն ալ մեր երջանկութիւնը և իր արդիւնքը կամ պատու հասը ապահովելու համար, որ հաղորդի մեր բերմանցը. սերտ կապուած է ինքն ալ մեր նիւթական և ասպականեալ բնութեան հետ. մեր ցաւերը կը քաշէ, մեր զուարճութիւններն կը վայլէ, իր հրամանները չտուած՝ որոնք հասարակաց կամբ կ'ըլլան, պէտք է որ լսէ Օգայութեանց ձայնը, Վիրք գոչումը, իմանայ մեր պիտոյքը, զգայ մեր փափաղները, և վերջը որոշէ ինչ որ ընելի է կամ չընելի, ինչ որ արգիլելու է կամ թոյլ տալու. ի՞նչ երթանք իր ատենանը, և տեսնես իր խորհրդարանը. միայն հիմբկուց կ'ըսեմ որ շատ խառնակութիւն պիտի տեսնես հոն, որովհետեւ ամէնքն ալ իրաւունք ունին հոն մտնելու և խօսելու:

Իսկ խօսքը զարմանքս աւելցուց. ձայնս կտրեցի և առաջնորդիս ետեւէն

1 Գաղղիացի հեղինակը իր լեզուին յատկութիւնէն ստիպուած է՝ այս կրքերուն և ախորժակն ոմանց արական ոմանց իգական անձն տալ, որով մեծ անյարմարութիւն մը կ'երևայ՝ տէրութեան պաշտօնէից մեծ մասը կնիկ գնելով. անոր համար մենք ամէն ալ արական գրինք. նոյնպէս թագաւորն ալ, որ ինքը թագուհի կ'ըսէ՝ միայն անոր համար որ Առե (Հոգի) իգական սեռ է՝ սեռ ունող լեզուաց մէջ:

կ'երթայի քիչ մը անհանգիստ կերպով . որովհետեւ քանի մը բիրտ անձինք ուզեցին զիս կեցընել Ստոժանի՝ ըսուած տեղ մը , ըսելով թէ հոն է իշխանը : Սերիշներն ալ՝ որ այլանդակ խենթեր կ'երևային՝ կ'ըսէին թէ փուճ՝ ճամբայ կ'երթաք . հոգի ըսած բանդ չկայ : Եւ երես դարձուցի ասոնցմէ՝ վրանին ցաւելով ու առաջ անցայ : Սէկ մ'ալ տեսնամ՝ պզտի Սիրք մը՝ փափուկ ու զբօսուկ՝ ձեռքէս բռնեց և կ'աղաչէր որ Սիրտ ըսուած տեղէն դուրս չելլամ : Եւ յիրաւի , հոն տեղ տեսայ այնչափ բազմութիւն երթեկի , որ երկրին ամենէն բանուկ տեղն սեպեցի , և ծանր չէր գար ինծի հոն մնալը . բայց առաջնորդս պատուիրեց որ ետեւէն երթամ . պէտք եղաւ որ հնազանդիմ : Վնացինք հասանք բարձրադիր տեղ մը , ուր որ բոլոր տէրութեան մէջ եղած ջրանցքներն և ճամբաներն կը վերջանային : Եւ յսպիսի լուսաւոր տեղ տեսած չէի ես , և սակայն մէջի բաները մշուշ կ'երևային . անշուշտ լոյսերու բազմութիւնն էր որ աչքս կ'առնուր . ամէն տեսակ լուսաւոր կար , մեծ ու պզտիկ , պարզ ու գունաւոր . բռնկած կրակներ , մոլեկան հուր , հանդարտ լոյսեր , ճաճանչաւոր փայլակներ , թռչուն բույներ . և ասոնցմէ զատ բազմութիւն մը Փափաքաց և Սրից՝ որ ձեռուրնին հայեկներ և հատուածաձեւ ապակիներ շարժելով՝ ամէն վայրկեան նոր նոր գոյներ , նոր նոր տեսքեր կու տային տեսածներուս : Եւս կարգէ դուրս փայլունքներէն շփոթած՝ չի կրցայ որոշ տեսնալ հոգւոյն դէմքը , անոր համար չեմ ալ կրնար ձեզի նկարագրել . միայն թէ ինծի լուսաւոր կերպարանք մը երեցաւ , բոլորովին տարբեր մէկալներէն :

Սերձապէս երկայն ատեն սպասելէն և ձանձրանալէն ետեւ , առաջնորդս՝ որ հոռմերէն անունով Փիլիսոփայութիւն կ'անուանիմ , կ'ըսէր , ցրցուց ինծի հոգւոյն աթոռին քով՝ որոշ կերպով երկու մեծ պարոններ ագնուական և ծանր

կերպարանք , ձեռուրնին մէկ մէկ մեծ ջահեր բռնած . ուրիշ մ'ալ կար անգգեստ՝ որ հայլի մը ցրցուց ինծի վրան քօղով պատած . “ Եւս տեսածներդ , ըսաւ առաջնորդս՝ են Սանն , Եւաքիտութիւն և Նշմարտութիւնն , զորոնք թագաւորը շատ կը պատուէ և կը վախնայ ” :

— “ Ինծի ալ մէկ վախ մը կը ձգեն ասոնք , ըսի : Եւս այն մէկալ վայելուչ պարոնը ո՞վ է , որ անուշ նայուածքով և խօսուածքով մը թագաւորին հետ ընտանեբար կը խօսի . եկու մօտենանք իրենց : — Օգոյշ կեցիր , ըսաւ առաջնորդս , վայելութենէն մի խաբուիր , գիտցիր որ խորամանկ է . դուն անոր գլուխը պսակող ծաղկրներուն կը զմայլիս , մէկ մ'ալ ոտուրները նայէ ” : Սար նայելուս պէս՝ օտիցը տակ տեսայ ահագին անդունդ մը՝ ուսկից հառաչանաց ձայներ կ'ելային :

Եւկէց վերջը մէկիկ մէկիկ տեսայ թագաւորին քով՝ կատաղի և խողովաչուի Սարկութիւնը , դեղնած երես Եւախանձը , որ ձեռքը թունալից փաւաթ մը ունէր որ իր վրայ կը թափէր , այսպէս ալ դաշնակ մը ունէր որով ինք զինքն կը խոցէր : Վահասիրութիւնը իր զարդերովը և փայլուն զէնքերովը քիչ մը ատեն աչքս յափշտակեց , բայց երբոր վրան արեան նշանները տեսայ՝ սիրտս պաղեցաւ : Եւահոութիւնը ինծի երեցաւ միանգամայն ծաղրելի և զրգուելի . քուրջեր հագած , վտիտ , անհանդարտ մէկ մըն էր , դեզ մը ոսկւոյ վրայ նստած , զոր ետեւէն տղաքներ կը ցրուէին : Վահին ոտքը նստած մէկ մ'ալ անդադար լսածները կը գրէր . բայց ետեւէն պզտի ծեր մը կու գար ու մանգաղով թղթերուն մեծ մասը կը կտրտէր . մէկէն իմացայ որ գրողը Յիշողութիւնն էր , կտրողը Վամանակն :

Եւ տեսածներուս վրայօք սկսայ քիչ մը մխիթարուիլ՝ երբոր տեսայ զՕրութիւնը որ Սարութեան ձեռք կու տար . զՆրդարութիւնը՝ որ կտրիճ ձեռքով մը կը վռնտէր զՍխտը և կը քաջալերէր զԵւաքիտութիւնն . զԵւաքաւ

րութիւնը՝ որ հանդարտութիւն գէտ կը
կենար (Փափաքաց վազուածքին և Վրից
հետ զարնուելուն . և շորհալի Պար-
կեշտութիւնը՝ որ անկիւն մը քաշուած
կը զարդարէր զՆաբիւնութիւններն ու
զՓառքն : Բայց ամենէն աւելի զար-
մանքս շարժեց մէկ հարկեւոր անձ մը՝
դատաւորի հագուստով . դէմքը թէ
քաղցր էր և թէ խիստ . ամէնքը պատ-
կառանքով գլուխ կը ծռէին իրեն , բաց
'ի քանի մը լիբբերէ՝ որ փուճ տեղ կը
ջանային զինքը վախցընել . ինքը ոչ
շողորթութեամբ երես կու տար , ոչ
հրապուրողներէն կ'առնուէր . անաչա-
ռապէս ամենուն խնդիրն ալ գանգատն
ալ կը լսէր : Բայց դեղեցիկ պսակ մը
կար անթառամ ծաղկերէն . բայց ե-
տեւ սև ու տձև ահաւելի մարդ մը կար՝
փշածայր խարաղան մը բռնած միշտ
սպառնալով : Թագաւորը մտադրու-
թեամբ այս ամէն բանին վրայ նայելով ,
ամէն անգամ բան մը որոշելէն առաջ
այս հարկեւոր անձէն խորհուրդ կը հար-
ցնէր . « Բիկայ տէրութեան մեծ դա-
տաւորն է , ըսաւ առաջնորդս , ասիկայ
է Վիտակցութիւնն , ուսկից թագա-
ւորնիս կը վախնայ . պէտք է որ միշտ իր
խորհրդովը վարի և հաւանի անոր . և
թէ որ երբեմն ասոնք իրարու հակա-
ռակին՝ ամէն տեղ խռովութիւն կ'ըլ-
լայ . Վրբերը սանձերնին կը կոտրեն ,
Բխաք համարձակութիւն կ'առնուն .
Հոգին աթուղէն կ'իյնայ , տէրութիւնն
հազար ու մէկ չարեօք կը լեցուի , և
ամէն բան տակն ու վրայ կ'ըլլայ , թէ
որ այն սև մարդը՝ ուսկից սոսկացիր՝ և
որուն անունն է Օիդը՝ նորէն հաւասա-
րակչութիւն չընէ , և թագաւորը չը-
դարձնէ իր աթուղ , նախ աղէկ մը
պատժելով , ինչպէս կը վայլէ իր ա-
տիճանին և պատուոյն : Բայց տա մարդն
ալ կը տեսնան հեռուէն , անիկայ շատ
անգամ կը խափանէ Օիդն ալ , ապի-
կայ է Սովորութիւնը՝ միշտ նոյն ան-
փոփոխ աննշան դէմքով , ձեռքը անուշ
շղթայ մը կայ բայց ծանր է , չարին ալ
բարւոյն ալ անտարբեր է . անոր համար
հիներէն մէկը լաւ ըսեր է ատոր՝ ()

Ժանդակ ախտից և լաւութեանց : Իր
ամենէն մեծ չարիքն է գիտակցութեան
ձայնը խափանելն , որով զրեթէ ամէն
բան կը կորսուի :

« Բրդ հիմայ ամէն բան ճանչար ,
երկիրն ալ , բնակիչներն ալ , թագաւորն
ալ , արքունիքն ալ , խորհրդարանն ալ ,
եկու քիչ մ'ալ մօտեցիր , վասն զի մեծ
շարժումնք մը կը տեսնամ . կ'երևայ թէ
թագաւորը մեծ բան մը պիտի որոշէ և
հարկաւոր հրամաններ պիտի տայ , »

Ստեցայ ես ալ վախնալով մը և հե-
տաքրքրութեամբ : Տեսայ որ Վահա-
սիրութիւնը կը ստիպէր զթագաւորը
որ հաւանի իր ուղածներուն և յանձն
առնու մէկ գործողութիւն մը՝ որ շատ
հարկաւոր է կ'ըսէր տէրութեան օգ-
տին և փառքին համար . Բնձնասիրու-
թիւնն ալ վկայութիւն կու տար անոր ,
և շատ օգուտներ կը ցուցնէր անկէ ,
Հպարտութիւնը՝ կարուկ ձայնով մը
կ'ըսէր , վախ չկայ այդ բանիդ մէջ .
Բարկութիւնը կը յիշեցընէր թագա-
ւորին օտար թագաւորի մը իրեն հա-
սուցած վնասը . Վախանձն ալ չէր կըր-
նար քաշել անոր մեծնալը . Բաշտու-
թիւնն ալ մեծ հարստութիւն կը խոս-
տանար տէրութեան այն գործով :
Թագաւորն՝ ինչպէս ինծի երեցաւ ,
մէկիկ մէկիկ լսեց այս ամէն Վրից , և
քիչ մը պաղութիւն միտնգամայն և ան
հանգստութիւն ցրցուց՝ երբոր Չափա-
ւորութիւնը և Խոհեմութիւնն եկան
ցուցընելու այն գործքին մէջ եղած ան-
պատշաճութիւնները . այն ատեն Բը-
դարութիւնը և Բանն՝ ծանր ձայնով մը
ըսին միաբան . « Բնիլաւ է քեզի առ-
ջարկուած բանը , ուստի չի ալ կրնար
օգտակար ըլլալ , » : Թագաւորն դեռ քիչ
մը կը տարակուսէր , այն ատեն Վի-
տակցութիւնն առաջ եկաւ ու ըսաւ .
« Տարակուսելու բան չկայ , Բըդարու-
թեան և Բանին ըսածին մտիկ ըրէ . մէկ
դի թող մնի Վրից խօսքերը , և Վնիւ-
կիոսի ըսածը մի մնունար . Չարերը տես-
նալ և լսել անոնց՝ չարութեան սկիզբ
մըն է , » : Բայ որ ըսաւ՝ Հոգւոյն չորս
դին պատած լոյսը քիչ մը կարմրեցաւ .

և լսեցի թագաւորին անոյշ ձայնը՝ որ հրամմեց Վահագնիւթեան որ լուռ կենայ, և մէկ մ'ալ այն անիրաւ խնդիրը առաջ չբերէ:

Իսկէ ետեւ տեսայ որ Հեշտուծիւնն՝ թագաւորին ծաղկընէր և պտուղներ հրամցուց. Հիմենը՝ և Ռանն ալ մէկ տեղ ըլլալով Վիտակցուծիւնը ժպտեցաւ, Հոգին ալ ընդունեցաւ ընծաները: Վիշ մը ատենէն նորէն դարձաւ Հեշտուծիւնը՝ դիմացէն Միտը առաջնորդ առած, ետեւէն ալ քանի մը անպարկեշտ փափագներ. Մրբեցուծիւնն ալ մէկտեղ էր. Հեշտուծիւնը ցրցուց թագաւորին գեղեցիկ և լեցուն կողով մը՝ որուն վրայ Խորհրդաւորուծիւնը թանձր քօղ մը ձգեր էր. Հոգին փորձուեցաւ, բայց Ռաքինուծիւնը մէկդի հրեց զկողովը: Մօթխածուծիւնը լալով քաշուեցաւ. Խորհրդաւորուծիւնը մեղմով հրապուրել սկսաւ, բայց Վիտակցուծիւնը ծանր ձայնով մը ըսաւ այս հին իմաստնոց զրոյցը. «Սիտքը բեր խղճի մտաց խայթը. անիկայ այս ջահիս պէս կը փառատէ մեղաւորին չորս դին պատած խաւարը»:¹ Եւ որ ըսաւ՝ Մօթխածուծիւնն նորէն առաջ եկաւ, և թագաւորը խիստ կերպով մը հրամմեց Հեշտուծեան որ մէկդի երթայ:

Եւս ամէն բան տեսնալով և լսելով զմայլած՝ ըսի ինծի առաջնորդող Վրբին. Վր տեսնէս որ այս տէրուծեանս կառավարուծիւնը քու կարծածիդ չափ դժարուծի չունի եղեր. իրաւ է որ վտանգաւոր Վրբեր և հրապուրիչ Միտեր կան. բայց Հոգին ինչո՞ւ պիտի վախնայ, երբ որ ունի խորհրդական զՄրդարուծիւն և զՌանն, և իրեն ազգարար՝ Չափաւորուծիւնը և Վարկեշտուծիւնը, Վիտակցուծիւն տիրաբար խրատը և Օղջման վախը. ասանկ պոշտօնեաներ ունենալէն ետեւ չի կրնար խաբուիլ, և պէտք է որ միշտ խելացի խորհրդոց հետեւի: Ի՞նչանկ ըլլալով ես շատ դո՛հ եմ այս տէրուծեանս վիճակին վրայ»:

«Ղուռն շատ շուտով կը գոհանաս,

ըսաւ առաջնորդս, և շուտով միտքդ կը շինես. բան մը առջի տեսնալուն պէտք չէ դատել: Ի՞նչ որ ես չեմ խաբուիր, սա պզտի կախարդը որ հեռուէն կուգայ՝ մեծ խռովուծիւն պիտի ձգէ հոս, և կարելի է ցաւալի տեսարան մը բանայ շատ տարբեր ինչուան հիմայ տեսածներէդ: — Ի՞նչ, ըսի, հոս տեղ ալ կախարդ կը գտուի: — Վան, ըսաւ առաջնորդս, հոս ալ երկու կախարդ կան. մէկը բարի և օգտակար է, Երեւակայուծիւն կ'ըսուի, ամէն բան կը կենդանացընէ կը զարդարէ. իրաւ միշտ ինծի և Ռանին համաձայն չըլլար, բայց մենք կը ներենք իր պակսուծեանը, որովհետեւ ինքն է մեզի մեր շնորհքը տուողը, թէ որ ինքը մեզմէ զատուելու ըլլար, ամէն բան ձանձրալի կ'ըլլար, աշխարհս ալ մեզի անապատ մը կը դառնար: Վան ցամաք և տխուր միտքեր՝ որ զինքը կը վռնտեն. բայց մենք կը սիրենք զսա և անոնց վրայ կը ծիծաղինք. ինչուան երբեմն ճշմարտուծիւնն ալ կը թողու՝ որ անիկայ շտկէ իր զարդարանքը, և անով ալ աւելի գեղեցիկ կ'երևայ: Բայց իրեն եղբայրը որ Յիմարուծիւն կ'ըսուի, աշխարհիս ամենէն վտանգաւոր կախարդն է. ամէն տեղ կը մտնէ և մէկ տեղ մ'ալ չերևար. և անոնք որոնց վրայ կը տիրէ՝ ամենեւին չեն տեսներ զինքը: Եւս կախարդը իմ ամենէն մեծ թշնամիս է. շատ հեղ այդ չարաճճիկը իմ անուամբս և իմ կերպարանքովս կը մտնէ ամենէն մեծ չարիքներն առաջ տանելու. ամէն ձև կը մտնէ, ամէն բան կրնայ փոխել. ինքն է որ զՀոգին կը մոլորցընէ, Ռանը կը շուարեցընէ, և ինչուան երբեմն զՎիտակցուծիւնն ալ կը խաբէ: Սիտքն ես եմ որ զինքը կը ճանչնամ և կը հալածեմ. բայց ինչ ընեմ որ շատ հեղ ջանքս պարսպը կ'ելայ: Ե՛հ իմ կարողուծեամբս հիմայ քեզ ցուցընեմ զայն. նայէ՛, ահա կը մօտենայ հոս, նոր չարիքներ բերելով»:

Օարմացած զլուխս դարձուցի առաջնորդիս ըսած կողմը և տեսայ կարճահասակ մարդ մը, ձեռքը ցցունա-

¹ Հարսանիքը:

ցուպ՝ մը առած, երեսը դիմակ անցուցած, վրան ամէն գունով լաթի կտորներէ շինած զգեստ մը՝ բոժոժներով զարդարած, որոնց ձայնը զիս կը ձանձրացնէին, թէպէտ և ուրիշները չէին լսեր։ յողովորդեան մէջէն անցած ատենը՝ ցցնացըպովը ամէն հանդիպածին դպաւ։ Սէկ մ'ալ ինչ տեսնամ, ամէնքն ալ կերպարանափոխ եղան։ Վահասիրութիւնը՝ Փառք դարձաւ, Լխտը՝ Լաքինութիւն, Հեշտութիւնը՝ Լըջանկութիւն, Սրէթինդրութիւնը՝ Լըդարութիւն, Լմաստակութիւնը՝ Լըդիւնականութիւն, Շաղփաղփութիւնը՝ Վիտութիւն, Շալլութիւնը՝ Լարերարութիւն, Հանդգնութիւնը՝ Լըրութիւն, Լյորամանկութիւնը՝ Քաղաքագիտութիւն, Պղերգութիւնը՝ Լյոհեմութիւն, Լեղծաւորութիւնը՝ Լարեպաշտութիւն։ Եւ ազաւորին քով ամէն բան խառնափնդոր եղաւ։ Լխտը ու Լիրք խառնաձայն գողում գոչումով թագաւորին ականջները խրջուցին, սուտ մուտ խօսքերով խաբխրեցին, մեծ մեծ խոստմունքներով հրապուրեցին։ Փառասիրութիւնն յուսով գինովցուց զանիկայ, Հեշտութիւնն փափաքները գրգռեց, Սրէթինդրութիւնն կը խոստանար իրեն ապահովութիւն, Լյարէութիւնը Լյոհեմութեան պտուղներ կ'ընծայէր իրեն, Լեղծաւորութիւնը դժոխքի կողմը կը դարձնէր զինքը ու երկինք կը ցուցնէր։ Լըդարութեան և Լանին ձայները. չարաճճիկ Օրպարտութիւնն և աներես Կաղրածութիւնն հեռացուցեր էին անկէ զԼաքինութիւնն և զՆմարտութիւն։ Ինչուան Վիտակցութիւնն ալ Սեղկութեան գիրկը թմրած՝ զոր Հանգիստ կը կարծէր, քանի մը տկար խօսք հազիւ ըսաւ. բայց սակայն այն խօսքերն ալ բաւական եղան հոգւոյն կանկ առնել տալ։

Երբոր Յիմարութիւն կը նկարեն՝ ձեռքը գաւազան մը կու տան՝ ծայրը մարգու գլխով, գլուխն ալ գդակ մը անցուցած բոժոժներով զարդարուն։ Գաղղիարէն ասոր Marotte կ'ըսեն, որ մենք հիմայ Յցունացուպ ըսինք։

Լու. և երբոր դեռ կը տեսնար՝ Շորթութիւնն սողալով առաջ եկաւ ձեռքը խնկանոց մը առած։ Լյս իշխանաց դեղատուն՝ նախ խնկելով թագաւորին խեղքը գլխէն տարաւ, վերջը վարպետութեամբ մը ձայնը փոխելով՝ հասարակաց կարծեաց ձայնն առաւ ու ըսաւ. « Սլ թագաւոր, ինչո՞ւ դէմ կը կենաս. Փառք և Լըջանկութիւնն ոտքդ եկեր են. յանձն առ բոլոր տէրութեանդ կամքը կատարելու », Լյս ըսելով՝ բերաւ ձգեց զհոգին հաճոյից գիրկը, Լխտը և Լիրք չորս դին առին։

Լնչպէս նկարագրեմ հիմայ այս ցաւալի զիջողութեան հետեւանքը։ Լյն վայրկենէն՝ ամէն դիւ անկարգութիւն տիրեց. տէրութիւնը՝ խռովութեանց և անիշխանութեան ձեռք ընկաւ. կրակ մըն էր որ ամէն բան կ'երէր կը մրկէր, որածութեան պէս ցաւ մը բոլոր երկրին մէջ տարածուեցաւ. ոչ ճար կայ, ոչ դեղ կայ, ոչ սանձ մնաց։ Սրէթինդրութիւնը ինքնիշխան եղած՝ մնալ մնաց որ ամէն բան ոչինչ դարձնէ։ Լմ իմաստուն առաջնորդս գրեթէ յուսահատեր էր. ձեռքէն բռնեցի, « Սի վախնար, ըսի սիրտ ըրէ, եկու ազատենք զմեզ ալ, տէրութիւնն ալ, վասն զի դեռ յոյս կայ ազատելու։ Ե՛ս կը տեսնամ շուքին մէջ որ Վիտակցութիւնը կ'արթննայ ու կը ձանչնայ զՆմարտութիւնը, ահա մեզի կը մօտենայ. ելիր՝ երթանք հետը։ — Ե՛ս ալ ասոր կը օգտակի, ըստ առաջնորդս », Սէկէն ելանք գայինք թագաւորին քով. Նմարտութիւնը հայլին ցրցուց. Վիտակցութիւնն կանչեց զՍիղը՝ որ բռնեց զհոգին և շարաւար պատժեց. թագաւորը լալով ելաւ աթոռը. Յիմարութիւնը անընդթ եղաւ. ամէնքն ալ իրենց առջի կերպարանքը առին, ամէն բան առջի կարգը մտաւ։

Լյս տեսարանիս և այս յաղթութեանս վրայ՝ որ իմ վարպետութեամբս եղած կը սեպէի՝ առանց ընկերս մտածելու, այնչափ ուրախացայ՝ որ առաջնորդս թողլով սկսայ ինքնիր գլխուս առաջ երթալ. և համարձակ թագաւոր.

րին գահուն աստիճանները ելլալ, որ երթամ Ռանին աթոռը նստիմ, որ կը սեպէի թէ ալ ինծի կը վայել. բայց Ղշմարտութիւնը ժպտելով՝ կը խաբուիս ըսաւ, Իմաստարկութեան աթոռն է որ կը նստիս: Եւ ըսած. ատենը ամէն կողմէ վրաս ծիծաղ մը փրթաւ. և իմ ամօթով շփոթած ատենս () իղջն ալ ելաւ՝ իր ձաղկոցովը անանկ սաստիկ զարկ մը զարկաւ կրօնրկիս՝ որ վար գլորեցայ. աչքս բացի, մէկ մ'ալ տես. նամ որ անկողնիս մէջ եմ եղեր, և ճամբորդութիւնս ալ տեսիլք մըն է եղեր, որ ձեզի պատմեցի՝ որ խեղճ սովորիք, ինչպէս ես սովորեցայ:

ՍԵՎԻՐ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ԼՈՒՐ ԵՒ ՏԵՍ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ

Բ.

Բարձր Հայտ. — Լռեղեաց:

ՓՈՔՐ Հայոց սահմաններէն շուտով անցնելով՝ հասայ Ղայլ գետին եղերքը Լըղնկայի կողմերը, ուր որ Ս'եծ Հայոց՝ բնիկ Հայաստանին սահմանը կը սկսի. Խարայեղացոց առաջին անգամ Վարմիր ծովուն մէջ մտնելուն նման սոսկում մը և զարմացք մը հանդերձ ինդու թեամբ պաշարեց զիս՝ երբոր այս գետէս անցնելու եղայ, իմ հայրենի յիշատակներս մտածելով. սիրտս մեծամեծ զարնուածքով թունդ կու տար, մտածածս գրեթէ աչքիս առջև մարմնացեալ կը տեսնէի: Ետեւս դառնալով կը տեսնէի նոր Փարաւոն մը և նոր Ս'ովսէս մը, երկուքն ալ առջինէն աւելի զարմանալի և ինծի սիրելի. հոս երկուքն ալ բարեկամաբար գետէն անցան. բայց երբ անդին հասան, այս նոր Փարաւոնս իստացաւ Հայոց Ս'ովսէսին վրայ, տանջեց զանիկայ, ինքն ալ տանջուեցաւ Ս'տուծմէ. ինչուան որ խոնարհելով և հաշտուելով իր հին

բարեկամին հետ, անոր ձեռքով գտաւ իր և իւր ազգին փրկութիւնը, հեթանոսութեան ալեկոծեալ ծովէն մտնելով յեկեղեցոյ նաւահանգիստը: — Եւս գետս էր որ ինծմէ 1560 տարի առաջ անցուց իր արծաթափայլ ալեացը վրայ զմեծն Տրդատ և զմեծն Վրիգոր՝ Հայաստանի Լուսաւորիչներն և ազատիչներն. այն անգին աննման զոյգը, որոնց արդիւնքը, փառքը և յիշատակը լրարատու կրկնագլուխ բարձր լեռանց մէջ ալ բարձր կեցած են Հայոց ազգին պատմութեան մէջ: 26 տարի էր որ Հայաստան շունչը բռնած կը սպասէր այն քաջագործ հսկայ թագաւորին՝ որ դայ ազատէ զինքն Սասանեանց բռնութենէն. 26 դար էր՝ որ Հայաստան հողին բռնած կը սպասէր այն սրբագործ արի հայրապետին՝ որ դայ ազատէ զինքն սատանայի բռնութենէն. Ինչ աննման ինչ երջանիկ օր էր այն օրն, որ Տրդատ և Վրիգոր իրենց մեծագործ մէկմէկէ տարբեր և մէկմէկու անյայտ ընելիքներն սրտերնուն մէջ կարգաւորելով՝ անցան այս տեղերէս և մտան ի Հայաստան: Վարնանային հովուն հրաւերքին պէս համբաւը հասաւ Վարսից ցրտութենէն ցրուած հայ կտրիճներուն, որոնք իրենց ձմերուցի պէս ամուր տեղուանք քաշուած կը նստէին. հայրենասիրութեամբ արծարծուած բռնաւորաց զգուշութիւններէն անցան, եկան իրենց բնիկ տեղը, իրենց Լըղնկունի պսակը դիմաւորելով ընդունելու: Եւս առիւծասիրտ հսկայակերպ թագաւորը՝ որ միայն պատերազմաց և ասպարիզաց մէջ քաջաց ու գազանաց արիւն կը թափէր, իր հայրենի հողը կոխած ատենը՝ կարծեմ առջի անգամն էր որ հայրենակցաց լաւխառն խնդումն տեսնելով՝ չի կրցաւ բռնել իր ահաւոր աշուրները կրակէ արցունքներէ: Եւս օրն այն արցունքներն Հայաստան իր Լսփրատայ ու Լրասիայ աղբիւրներէն պատուական սեպեց իրեն: Հազար և կէս հազար տարիէն ալ աւելի անցեր էր այս դիպուածին վրայ, սակայն այս օր ես ալ չի կրը-